Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

IJTIMOIY TARMOQLAR YOSHLAR EKOLOGIK XULQ-ATVORIGA TA'SIR ETUVCHI OMIL SIFATIDA

Shayusupova Taxmina Odildjan qizi
O'zbekiston Milliy universiteti
Sotsiologiya yo'nalishi 1-bosqich magistranti,
shayusupova.taxmina@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar ekologik xulq-atvoriga ta'siri tizimli va kompleks yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda raqamli kommunikatsiya vositalarining yoshlar ongida ekologik qadriyatlarni shakllantirish, ekologik mas'uliyatni rivojlantirish hamda ekologik xulqni modellashtirishdagi roli ochib beriladi. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarda tarqalayotgan ekologik kontentning motivatsion, kognitiv va affektiv komponentlarga ta'siri ilmiy asosda izohlanadi. Maqolada ijtimoiy ta'sir nazariyasi, ijtimoiy o'rganish nazariyasi va raqamli madaniyat konsepsiyasi asosida yoshlarning ekologik xatti-harakatlarini shakllantirish mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy tarmoqlar nafaqat axborot manbai, balki ekologik xulqni shakllantiruvchi kuchli ijtimoiy-psixologik platforma sifatida ham namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: ekologik xulq-atvor, ijtimoiy tarmoqlar, raqamli kommunikatsiya, ekologik madaniyat, yoshlar, ijtimoiy ta'sir, raqamli muhit, ekologik ong.

СОЦИАЛЬНЫЕ СЕТИ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПОВЕДЕНИЯ МОЛОДЁЖИ

Аннотация: В данной статье рассматривается влияние социальных сетей на экологическое поведение молодежи на основе системного и комплексного подхода. Особое внимание уделяется роли цифровых коммуникационных средств в формировании экологических ценностей, развитии экологической ответственности и моделировании экологически ориентированного поведения у молодого поколения.

В работе анализируется воздействие экологического контента, распространяемого в социальных сетях, на когнитивные, аффективные и поведенческие компоненты личности. Научный анализ основан на положениях теории социального влияния, теории социального научения, а также концепции цифровой культуры, что позволяет раскрыть механизмы формирования экологического поведения в условиях цифровой среды.

Результаты исследования показывают, что социальные сети выступают не только как источник информации, но и как мощная социально-психологическая платформа, способствующая формированию экологического сознания и стимулирующая экологически ответственное поведение молодежи.

Ключевые слова: экологическое поведение, социальные сети, цифровая коммуникация, экологическая культура, молодежь, социальное влияние, цифровая среда, экологическое сознание.

SOCIAL MEDIA AS A FACTOR SHAPING THE ENVIRONMENTAL BEHAVIOR OF YOUTH

Abstract: This article analyzes the influence of social media on the environmental behavior of youth through a systematic and comprehensive approach. The study reveals the role of digital

communication tools in shaping environmental values among young people, fostering environmental responsibility, and modeling environmentally responsible behavior. It also provides a scientific explanation of the impact of environmental content disseminated through social media on the motivational, cognitive, and affective components of individuals. The article examines the mechanisms of shaping youth environmental behavior based on Social Influence Theory, Social Learning Theory, and the concept of Digital Culture. The findings indicate that social media functions not only as a source of information but also as a powerful socio-psychological platform that contributes to the formation of environmental behavior.

Keywords: environmental behavior, social media, digital communication, environmental culture, youth, social influence, digital environment, environmental awareness.

Kirish: Zamonaviy jamiyatda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi inson hayotining barcha jabhalariga, jumladan, ekologik ong va xulq-atvor shakllanishiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, yoshlar orasida ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalganligi ularning dunyoqarashi, qadriyatlari va kundalik xatti-harakatlariga bevosita ta’sir etuvchi muhim omilga aylangan. Global ekologik muammolar: iqlim o‘zgarishi, atrof-muhit ifloslanishi, tabiiy resurslarning kamayishi insoniyat oldiga yangi vazifalarni qo‘yayotgan bir sharoitda yosh avlodda ekologik mas’uliyatni shakllantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy tarmoqlarni faqat kommunikativ vosita sifatida emas, balki ijtimoiy xulqni shakllantiruvchi muhit sifatida o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ushbu platformalarda shakllanayotgan kontent, trendlar va ijtimoiy normalar yoshlarning ekologik qaror qabul qilish jarayoniga sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatadi. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi – ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar ekologik xulq-atvoriga ta’sir mexanizmlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish hamda ushbu ta’sirning ijobiy va salbiy jihatlarini aniqlashdan iborat.

Asosiy qism: Ijtimoiy tarmoqlar va ekologik ong shakllanishining nazariy asoslari. Ekologik xulq-atvorni shakllanishi ko‘p darajali va ko‘p omilli jarayon bo‘lib, u nafaqat individual ong va bilimlar, balki ijtimoiy muhit, kommunikativ tizimlar va madaniy kontekst bilan ham bevosita bog‘liqdir. Shu jihatdan ijtimoiy tarmoqlarni zamonaviy “raqamli ijtimoiylashuv instituti” sifatida talqin qilish mumkin. Ular an’anaviy ijtimoiy institutlar (oila, maktab, jamiyat) bilan bir qatorda, hatto ayrim hollarda ulardan ustun tarzda yoshlarning qadriyatlar tizimini shakllantiruvchi omilga aylanmoqda.

Ekologik ongning shakllanishi uch komponentli model orqali izohlanadi:

1. Kognitiv komponent – ekologik bilimlar, tushunchalar, sabab-oqibat aloqalarini anglash;
2. Affektiv komponent – tabiatga nisbatan hissiy munosabat, empatiya, ekologik xavotir;
3. Konativ komponent – real xatti-harakatlar, ekologik odatlar va amaliy faoliyat.

Ijtimoiy tarmoqlar aynan shu uch komponentni sinxron tarzda shakllantirish imkoniyatiga ega bo‘lgan yagona kompleks platforma hisoblanadi. Chunki ular bir vaqtning o‘zida axborot yetkazadi (kognitiv), hissiy ta’sir qiladi (affektiv) va harakatga undaydi (konativ).

Bu jarayonni chuqurroq tushuntirish uchun bir nechta nazariy yondashuvlar muhim:

Ijtimoiy o‘rganish nazariyasi (A. Bandura) nuqtai nazaridan qaraganda, yoshlar o‘z xatti-harakatlarini ko‘proq kuzatuv va identifikatsiya orqali shakllantiradi. Ijtimoiy tarmoqlarda ekologik faol shaxslarning “ko‘rinuvchanligi” yuqori bo‘lgani sababli ular “referent guruh” sifatida qabul qilinadi. Natijada, ekologik xatti-harakatlar (masalan, chiqindilarni saralash, ekologik mahsulotlardan foydalanish) ijtimoiy norma sifatida qabul qilina boshlaydi.

Rejalashtirilgan xulq nazariyasi (I. Ajzen) asosida tahlil qilganda, ijtimoiy tarmoqlar yoshlarning:

- xulqqa nisbatan munosabatini (attitude),
- subyektiv ijtimoiy normalarni (subjective norms),
- o‘zini nazorat qilish hissini (perceived behavioral control)

shakllantirish orqali ekologik xatti-harakatga olib keladi. Masalan, agar ijtimoiy tarmoqlarda ekologik xulq ijobiy baholanayotgan bo‘lsa, bu yoshlarning o‘z xatti-harakatini shu yo‘nalishda o‘zgartirish ehtimolini oshiradi.

Shuningdek, raqamli madaniyat konsepsiyasi doirasida ijtimoiy tarmoqlar “ramziy makon” sifatida qaraladi. Bu makonda ekologik qadriyatlar vizual va diskursiv shakllar orqali qayta ishlab chiqiladi va keng ommaga yetkaziladi. Natijada ekologik ong individual emas, balki kollektiv ong shakliga ega bo‘lib boradi.

Ijtimoiy tarmoqlarda ekologik kontentning psixologik ta’sir mexanizmlari. Ijtimoiy tarmoqlardagi ekologik kontentning ta’siri oddiy axborot uzatish bilan cheklanmaydi, balki murakkab psixologik mexanizmlar orqali amalga oshadi. Ushbu mexanizmlar quyidagi darajalarda ishlaydi:

a) Kognitiv transformatsiya mexanizmi. Ekologik kontent orqali yoshlar atrof-muhit muammolarining mohiyatini tushunib boradi. Bu jarayonda vizual axborot (infografika, statistik ma’lumotlar, animatsiyalar) muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, vizual ma’lumotlar matnga nisbatan tezroq qabul qilinadi va uzoqroq esda qoladi. Natijada ekologik muammolar abstrakt tushunchadan real muammoga aylanadi.

b) Emotsional rezonans mexanizmi. Ekologik kontentning eng kuchli jihatlaridan biri – uning hissiy ta’siridir. Ayniqsa, dramatik tasvirlar (masalan, ifloslangan muhit, nobud bo‘layotgan hayvonlar) insonda empatiya va mas’uliyat hissini kuchaytiradi. Bu jarayon psixologiyada “emotsional yuqumlilik” (emotional contagion) sifatida izohlanadi. Ya’ni, boshqalarning hissiy reaksiyalari orqali shaxsning o‘z hissiyotlari shakllanadi.

c) Normativ bosim va identifikatsiya. Ijtimoiy tarmoqlarda ko‘p kuzatilayotgan xatti-harakatlar avtomatik tarzda “normal” sifatida qabul qilinadi. Agar ekologik faoliyat keng targ‘ib qilinsa, yoshlar uni ijtimoiy maqbul xulq deb qabul qiladi. Bu jarayon “ko‘pchilik effekti” (bandwagon effect) orqali amalga oshadi.

d) Gamifikatsiya va ishtirok mexanizmi. “Eco challenge”, “green habits tracking” kabi interaktiv faoliyatlar orqali ekologik xatti-harakat o‘yin shakliga keltiriladi. Bu esa motivatsiyani oshiradi va xulqni mustahkamlaydi. Gamifikatsiya yoshlarning ichki motivatsiyasini faollashtiruvchi muhim vosita hisoblanadi.

Ijtimoiy tarmoqlarning ijobiy va salbiy ta’sirlari. Ijtimoiy tarmoqlarning ekologik xulq-atvorga ta’siri dialektik xarakterga ega bo‘lib, ularni bir yoqlama baholash ilmiy jihatdan to‘liq emas.

Ijobiy ta’sirlar:

- ekologik savodxonlikni ommaviylashtirish orqali “informatsion tengsizlik”ni kamaytiradi;
- global ekologik harakatlarga (masalan, iqlim faolligi) yoshlarni integratsiya qiladi;
- ekologik tashabbuslarni tezkor mobilizatsiya qilish imkonini beradi;
- “raqamli ekologik hamjamiyatlar”ni shakllantiradi.

Salbiy ta’sirlar:

- informatsion shovqin (information overload) natijasida muhim ekologik masalalar e’tibordan chetda qolishi mumkin;
- eko-populizm – muammoni soddalashtirish va yuzaki yondashuv;
- slacktivism – real harakat o‘rniga faqat virtual faollik bilan cheklanish;
- algoritmik filtrlar tufayli faqat bir xil fikrlar doirasida qolib ketish (eco chamber).

Bu holatlar ekologik xulqning real samaradorligini pasaytirishi mumkin. Shu bois ijtimoiy tarmoqlarning ta’siri ikki tomonlama va shartli xarakterga ega.

Yoshlar ekologik xulq-atvorini shakllantirishda raqamli strategiyalar. Ijtimoiy tarmoqlardan ekologik tarbiya vositasi sifatida samarali foydalanish uchun tizimli va ilmiy asoslangan strategiyalar zarur.

a) Integrativ yondashuv. Ekologik ta’limni formal (maktab, universitet) va noformal (ijtimoiy tarmoqlar) ta’lim bilan uyg‘unlashtirish zarur. Bu bilim va xulq o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlaydi.

b) Targetlangan kommunikatsiya. Yoshlarning yosh, qiziqish va ijtimoiy kontekstiga mos kontent ishlab chiqish samaradorlikni oshiradi. Universal kontentdan ko‘ra segmentlangan yondashuv ko‘proq natija beradi.

c) Kritikal fikrlashni rivojlantirish. Yoshlarni faqat axborot iste’molchisi emas, balki uni tahlil qiluvchi subyektga aylantirish muhim. Bu noto‘g‘ri ma’lumotlar ta’sirini kamaytiradi.

d) Lokalizatsiya strategiyasi. Mahalliy ekologik muammolarni yoritish orqali yoshlarning shaxsiy mas’uliyat hissi kuchayadi. Global muammolar ko‘pincha abstrakt qabul qilinadi, lokal muammolar esa real harakatga undaydi.

e) Raqamli liderlar (influencerlar) bilan hamkorlik. Ekologik g‘oyalarni keng auditoriyaga yetkazishda ijtimoiy tarmoqlardagi yetakchi shaxslarning roli beqiyosdir. Ular orqali ekologik xulqni “trend” darajasiga olib chiqish mumkin.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy tarmoqlar yoshlar ekologik xulq-atvorini shakllantirishda ko‘p darajali psixologik va ijtimoiy mexanizmlar orqali ta’sir ko‘rsatadi. Bu ta’sir nafaqat axborot berish, balki qadriyatlar tizimini shakllantirish, ijtimoiy normalarni o‘rnatish va real xatti-harakatlarni modellashtirish orqali amalga oshadi.

Natijada ijtimoiy tarmoqlar zamonaviy ekologik tarbiyaning ajralmas komponentiga aylanib, yoshlar ongida ekologik mas’uliyatni shakllantirishda strategik ahamiyat kasb etadi.

Xulosa: Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy tarmoqlar zamonaviy yoshlar ekologik xulq-atvorini shakllantirishda muhim va ko‘p qirrali omil sifatida namoyon bo‘ladi. Ular orqali ekologik bilimlar keng tarqaladi, ijtimoiy normalar shakllanadi va ekologik faoliyat rag‘batlantiriladi. Biroq ushbu ta’sirning samaradorligi kontent sifati, axborotning ishonchliligi va foydalanuvchilarning tanqidiy fikrlash darajasiga bog‘liq.

Shu bois, ijtimoiy tarmoqlardan ekologik tarbiya vositasi sifatida ongli va maqsadli foydalanish zarur. Bu nafaqat yoshlarning ekologik madaniyatini oshirishga, balki barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Turabdjanov S.M., Aripova M.M., Raximova L.S.Ijtimoiy ekologiya. – Toshkent: Book Trade, 2022. – 284 B.
2. Qodirov B.X. Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2020. – 256 B.
3. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 312 B.
4. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. – 56 B.
5. Abduqodirov A.A. Axborot texnologiyalari va ta’lim jarayoni. – Toshkent: Fan, 2018. – 220 B.
6. Xaydarov F., Xalilova N. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016. – 300 B.
7. To‘xtaxodjayev N. Ekologik madaniyat va barqaror rivojlanish. – Toshkent: Universitet, 2021. – 198 B.
8. Raximov Sh.K. Ijtimoiy tarmoqlar va yoshlar ongiga ta’siri. – Toshkent: Innovatsion rivojlanish, 2022. – 145 B.
9. Ismoilov M., Nurmatov D. Raqamli pedagogika asoslari. – Toshkent: Fan, 2021. – 210 B.
10. Saidov A.X. Globallashuv va axborot jamiyati. – Toshkent: Akademnashr, 2019. – 240 B.
11. Tursunov X.T. Ekologiya va inson salomatligi. – Toshkent: Ibn Sino, 2018. – 176 B.
12. Bandura A. Ijtimoiy o‘rganish nazariyasi. – Toshkent: Psixologiya nashriyoti, 2021. – 320 B.
13. Ajzen I.Rejalashtirilgan xulq nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2020. – 198 B.
14. Stern P.C. Ekologik xulq-atvor nazariyalari. – Toshkent: Ekologiya nashriyoti, 2022. – 210 B.